

NALOGI MINISTRSTVA ZA KULTURO - UPRAVE RS ZA KULTURNO DEDIŠČINO PRI VAROVANJU KULTURNE DEDIŠČINE V PRIMERU NARAVNIH IN DRUGIH NESREČ IN ŠE POSEBEJ OB POTRESU

Tasks of the Republican Administration for Cultural Heritage at the Ministry of Culture related to the protection of cultural heritage in the event of natural and other disasters, with special emphasis on saving heritage affected by earthquakes

Stanislav Mrvič*

UDK 179(497.4)

Povzetek

V okviru celovitega sistema varovanja in obnavljanja kulturne dediščine zagotavlja Ministrstvo za kulturo - Uprava RS za kulturno dediščino tudi zaščito in reševanje kulturne dediščine v primeru naravnih in civilizacijskih nesreč. Organizira in usposablja strokovne ekipe za zaščito in obnovo kulturne dediščine, popravlja programe celovite sanacije poškodovanih kulturnih spomenikov in odpravlja škodo na premični in nepremični kulturni dediščini. Posebno vlogo pri reševanju v naravnih in civilizacijskih nesrečah prizadete kulturne dediščine ima dokumentiranje, kar je ena od osnovnih metod varstva dediščine sploh. Pomembna je predvsem osnovna dokumentacija objektov - arhitektonski posnetki stanja, fotografska dokumentacija in podrobnejši opis posameznih enot dediščine. Omenjeno dokumentacijo zbira in ureja center INDOK Uprave RS za kulturno dediščino, ki vodi evidenco vseh enot kulturne dediščine v Sloveniji v obliki zbirnega registra.

Abstract

Within the scope of an integral system of protection and restoration of cultural heritage, The Ministry of Culture - Republican Administration for Cultural Heritage performs activities related to the protection and saving of cultural heritage in the event of natural and man-made disasters. It also organizes and trains professional teams for the protection and restoration of cultural heritage, prepares programmes for the comprehensive rehabilitation of damaged cultural monuments and the recovery of damaged movable and immovable cultural heritage. Of special importance for the recovery of cultural heritage affected by natural and man-made disasters is documenting, which is one of the basic methods of protecting cultural heritage. Most significant are basic building documents - architectural shots, photo documents and a detailed description of individual units of cultural heritage. These documents are collected and classified by the INDOK Center of the Republican Administration for Cultural Heritage, which keeps records of all units of cultural heritage in the Republic of Slovenia in a Collective Register.

Varstvo kulturne dediščine v Sloveniji je sestavni del celovitega varstva pred naravnimi in civilizacijskimi nesrečami. Največjo nevarnost za kulturno dediščino predstavljajo potresi, viharji, visoke vode, požari in med civilizacijskimi nesrečami vojne. V tem prispevku bomo največ pozornosti posvetili varovanju kulturne dediščine pred potresi in ukrepom ob takih nesrečah, saj je znano, da je Slovenija potresno zelo aktiven del Evrope. Na skoraj vsem ozemlju Slovenije je namreč možno pričakovati rušilne potresne sunke, o čemer pričajo tako ohranjeni zgodovinski zapisi kot sodobnejše izkušnje. Potresi povzročijo med naštetimi naravnimi nesrečami razmeroma največ škode, poleg tega pa je ukrepe za varovanje, reševanje in obnavljanje v potresu poškodovane dediščine, ki so jih pripravile ustrezne službe ministrstva za kulturo, moč smiselno uporabiti tudi v primeru drugih naravnih nesreč ali vojne.

V okviru celovite zaščite v Sloveniji je za kulturno dediščino odgovorno ministrstvo za kulturo oziroma kot izvajalec ukrepov Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino. V okviru celovitega sistema varovanja in obnavljanja pripravila ministrstvo za kulturo oceno ogroženosti kulturne dediščine na območju Slovenije, usmerja in izvaja dejavnosti za njeno zaščito in reševanje, zagotavlja delovno silo in materialna sredstva ter pripravlja načrte zavarovanja. Organizira in usposablja strokovne ekipe za zaščito in

obnovo kulturne dediščine, pripravlja programe celovite sanacije poškodovanih kulturnih spomenikov in odpravlja škodo na premični in nepremični kulturni dediščini. V primeru naravne in/ali civilizacijske nesreče je še posebej ogrožena stavbna dediščina: gradovi, palače, stara mestna jedra, stare meščanske in kmečke hiše, sakralni objekti ter starejši industrijski in prometni objekti ter njihova oprema. Najpomembnejši med naštetimi vrstami spomenikov so po zakonu o naravnih in kulturni dediščini iz leta 1981 razglašeni za kulturne spomenike. Ti objekti so še posebej ogroženi v primeru rušilnega potresa. To so za več stoletij stare zgradbe, od katerih so bile nekatere v zadnjih dvajsetih letih sicer obnovljene ter statično okrepljene v programu obnove in revitalizacije kulturnih spomenikov. Ob tem pa se moramo zavedati, da noben ukrep statične okrepitve objekta ne zagotavlja njegove popolne varnosti.

Kljub mejnikom pri pripravi predpisov o potresno varni gradnji, kot sta bili leto 1964 in predvsem leto 1982, ko so predpise izpopolnili in poostrili, pa ostaja odprto vprašanje, ali bi tudi sanirani objekti prenesli rušilni potres osme in devete stopnje po Richterjevi lestvici. Ker poznamo strahovite sile rušilnih potresov, ki so v zadnjem času prizadeli mesto Kobe na Japonskem ali Kalifornijo, smo pri oceni posledic potresa zavesno pesimistični in zato predvidevamo veliko, celo katastrofalno škodo na veliko kulturnih spomenikov. To pa pomeni, da bomo ob potresu

* Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, Plečnikov trg 2, Ljubljana

skušali predvsem preprečiti nastanek sekundarne škode na poškodanih objektih in rešiti njihovo dragoceno opremo.

Poseben problem so tisti kulturni spomeniki, nekdanji gradovi, samostani in palače, v katerih so danes muzeji, galerije ter arhivi in ki hranijo pomembne muzejske zbirke, likovna dela in arhivsko gradivo. Na območjih, ki jih lahko prizadene rušilni potres, je takih javnih zavodov s področja kulture 25, od tega 14 v Ljubljani. Med njimi so poleg nacionalnih muzejev in galerij tudi Mestni muzej, Mestni arhiv, Arhiv republike Slovenije ter Narodna in univerzitetna knjižnica. Nekatere med omenjenimi zgradbami so prestale ljubljanski potres leta 1895 brez omembe vredne škode, na primer Narodni muzej ter poslopji državnega in mestnega arhiva. Po tem potresu je bila zgrajena Narodna galerija - sicer za druge namene - in v času med obema vojnoma Narodna in univerzitetna knjižnica ter Moderna galerija. Po letu 1982 so ob prenovi statično sanirali stavbe Narodnega muzeja, Muzeja novejših zgodovine, Slovenskega filmskega in gledališkega muzeja ter Fužinski grad, stavbo v kateri zdaj domuje Arhitekturni muzej. Ob tem velja omeniti tudi obnovo in sanacijo Ljubljanskega gradu ter obnovo nekdanjega dvorca v Goričanah, v katerem hranijo del zbirke Slovenskega etnografskega muzeja. Potresno varno grajen je tudi novi prizidek Narodne galerije, zgrajen leta 1994 in Cankarjev dom.

Evakuacija oziroma selitev ogroženega muzejskega in arhivskega gradiva iz poškodovanih objektov je po naši oceni ukrep, ki gradivo lahko reši pred sekundarnimi poškodbami in tatvinami. Rušilni potres najverjetneje ne bo prizadel celotnega ozemlja države, imamo pa razvejano mrežo muzejev in drugih kulturnih zavodov, katerih medsebojne razdalje niso neobvladljive, zato je logična možnost reševanja selitev gradiva v najbližji zavod istega ali podobnega strokovnega profila, ki ga potres ni poškodoval. Na ta način je v primerjavi z drugimi zasilnimi lokacijami zagotovljena večja strokovnost pri hrambi in prevozu premične dediščine ter večja varnost hranjenja. V Ljubljani, na primer, so že omenjeni, statično sanirani ali po letu 1982 zgrajeni objekti tudi možne lokacije za evakuacijo ogrožene premične dediščine iz poškodovanih muzejev, galerij in arhivov. Sem pa smemo šteti tudi lokacije na potresno neogroženem območju, kot so muzej v Škofji Loki, depo Slovenskega etnografskega muzeja v Škofji Loki in samostan v Stični. Novi prizidek Narodne galerije je v primeru rušilnega potresa predviden tudi za začasno nastanitev ministrstva za kulturo.

Pri reševanju premične in nepremične kulturne dediščine, prizadete v potresu, pa je treba še posebej poudariti nujnost dobrega in usklajenega sodelovanje z občinskimi štabi Civilne zaščite. Občinski štabi CZ morajo biti seznanjeni s kulturnimi spomeniki na svojem območju in z ukrepi, ki so predvideni za njihovo reševanje. To pomeni, da bodo pripadniki CZ izvajali vse ukrepe pri morebitnem čiščenju ruševin, kadar bo šlo za kulturni spomenik, le v sodelovanju in s soglasjem pristojnega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. Primer Breginja ob potresu leta 1976 v Posočju, ko je bilo brez potrebe z buldožerji uničeno staro vaško jedro, se naj ne bi več ponovilo.

Ministrstvo za kulturo je pripravilo za vse javne zavode na področju kulture navodila za pripravo načrtov za reševanje kulturne dediščine ob potresu. Pri tem so bile upoštevane izkušnje ob potresih pri nas in drugod, še posebej spoznanje, da je območje, ki ga je prizadel katastrofalni potres, tako vsestransko prizadeto, da nujno potrebuje zunanjo pomoč. To velja tudi za reševanje ogrožene kulturne dediščine, tako glede potrebne delovne sile kot prevoznih sredstev, čeprav naj bi se zavodi pri tem načelno opirali predvsem na svoje sile.

Posebno vlogo pri reševanju v potresu prizadete kulturne dediščine ima dokumentiranje dediščine, kar je ena od osnovnih metod varstva dediščine sploh. Zaradi pomena, ki ga ima evidentiranje in sistematično dokumentiranje dediščine za njeno varstvo, je zagotavljanje ustreznih dokumentacije vključeno tudi v mednarodne konvencije o

varstvu dediščine (Konvencija o varstvu evropskega arhitektonskega bogastva - 2. člen, Konvencija o varstvu arheološke dediščine - 2. člen).

Pri dokumentiranju dediščine sta v primeru naravnih nesreč pomembni predvsem ažurna evidenca vseh enot dediščine in podrobnejša dokumentacija o posameznih objektih kulturne dediščine. Evidenca enot kulturne dediščine omogoča v primeru naravne nesreče pregled nad dediščino na območju, ki je bilo v naravni nesreči prizadeto, predstavlja podlago za popis posledic naravne nesreče in olajša izvedbo popisa posledic nesreče na terenu. Evidenca, ki so podprte s tehnologijo geografskih informacijskih sistemov (GIS) omogočajo hitro in preprosto predstavitev lokacij enot v prostoru, zato so v primeru naravnih nesreč bolj učinkovite. Zaradi posebnega pomena, ki ga ima evidenca enot dediščine v primeru naravnih nesreč, tudi Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada v 12. členu pravilnika o izvajanju konvencije predvideva register kulturnih dobrin. Dokumentacija posameznih enot dediščine v primeru naravnih nesreč omogoča primerjavo stanja po naravni nesreči s stanjem pred njo, zagotavlja pomoč pri oceni škode, ki je nastala ob naravni nesreči (z vidika poškodovanja elementov kulturne dediščine in zagotavlja izhodišča za pripravo projektov za obnovo enot dediščine. V primeru naravnih nesreč so pomembne predvsem naslednje vrste dokumentacije - arhitektonski posnetki stanja, kakovostna fotografska dokumentacija in podrobnejši opis posameznih enot dediščine.

V primeru naravnih nesreč je potreben hiter dostop do omenjene dokumentacije, zato je nujen tudi računalniški dokumentacijski sistem, ki zagotavlja enoten način obdelovanja podatkov dokumentacije, enoten pregled nad dokumentacijo, ki jo hranijo različne ustanove s področja varstva dediščine, ter neposreden dostop ("on-line") do podatkov dokumentacije.

Omenjeno dokumentacijo zbira in ureja center INDOK center Uprave RS za kulturno dediščino, ki vodi evidenco vseh enot kulturne dediščine v Sloveniji v obliki zbirnega registra dediščine. Zbirni register vključuje predvsem podatke o razglašeni enotah dediščine, predviden pa je tudi vpis nerazglašeni enot dediščine. Vsebuje tudi podatke o geo-lokaciji enot dediščine in omogoča uporabo orodij tehnologije GIS, zato v primeru naravnih nesreč zagotavlja hitro analizo podatkov o dediščini v prostoru.

Center INDOK hrani, ureja in obdeluje predvsem starejšo dokumentacijo, ki je nastala v okviru republiške/državne spomeniškovarstvene službe v obdobju od leta 1919 do danes. To so planoteka z 9738 listi načrtov, fototeka z 89000 negativni in 6338 diapozitivi ter elaborati o kulturni dediščini. Novejšo dokumentacijo o objektih kulturne dediščine, ki je uporabna v primeru naravnih nesreč, hranijo predvsem regionalni zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine.

V okviru projekta Izmere se v zadnjem času sistematično fotogrametrično merijo izbrani objekti dediščine, kar zagotavlja kakovostno dokumentacijo teh enot dediščine.

Zaradi pomena kulturne dediščine v Sloveniji je na temelju točno določenih meril stroške odpravljanja in sanacije poškodovanih spomenikov možno v celoti zagotoviti iz javnih sredstev. Strokovne službe v okviru Uprave RS za kulturno dediščino na podlagi terenskih ogledov, evidentiranja in ocene poškodovanih spomenikov pripravijo celovit seznam poškodovanih objektov in izračunajo višino potrebnih sredstev za obnovo, kar na temelju sklepa ministrstva za kulturo potrdi vlada republike Slovenije. Na podlagi popravljene dokumentacije in predhodne nujne zaščite objektov pred nadaljnjim rušenjem se pripravijo elaborati o sanaciji posameznega spomenika in predlog restavratorskih posegov ter protipotresne sanacije. Dela izvaja in nadzoruje nad njimi izvaja Uprava RS za kulturno dediščino.